

Logica ambivalenței și „efectele perverse” ale ideologiei totalitare în epoca dictaturii

Starea de „schizofrenie”, care a caracterizat, decenii întregi, conștiința colectivă a națiunii noastre, reprezintă, probabil, cel mai violent efect al numeroaselor mijloace de manipulare aflate la dispoziția propagandei regimului totalitar ceaușist. Prin postularea unei duble apartenențe la realitate, pe de-o parte în calitate de cetățeni care trebuim să închidem ochii în fața nudității faptelor, pe de altă parte în calitate de inși particulari care vedeam lucrurile așa cum erau ele, am devenit alienați, străini în propria noastră cetate. Se realiza astfel, cea mai demonică operă de destrucție a acestui popor, cea mai rafinată formă de represiune cunoscută în istoria reprimării conștiinței românești: violarea dreptului la identitate, forțarea propriei noastre subiectivități, dizolvarea autenticității personale în favoarea „edificării” (de cite ori n-am auzit acest cuvint?) unui „nou” tip de gândire, de acțiune, de raționalitate.

Consecințe nemijlocite ale mitului raționalității „unice” a sistemelor de tip socialist, ale dogmaticii și grandilocvenței utopiei sociale din care s-a născut somnul rațiunii noastre, simptomele schizofreniei (dedublarea personalității, închiderea în autism, delirul) au devenit treptat coduri distincte ale conduitei noastre sociale, măști rituale ale unui scenariu absurd în care, ca actori mistificați și mistificatori, eram obligați să oficiem actul sacrificării propriului nostru eu.

Orice convingere personală declarată public era sancționată ca delict de opinie, orice comportament autentic era etichetat ca devianță de la norma acceptată, orice exprimare care nu utiliza standardele limbajului oficial era suspectată ca fiind contrară regulilor de vorbire. Ni se impunea *ce și cum* să vorbim, să acționăm, să gândim. Participam, de fapt, la un joc cinic cu reguli dinainte (și de „sus”) stabilite în care imaginația și creativitatea erau excluse, iar eroarea devenea riscantă. Nu eram veritabili jucători, ci jalnice marionete manevrate de sfori din culise, personaje tragice și comice, în același timp, ale unui bizar teatru de păpuși la care participam atât ca autori, cât și ca spectatori. Fără aplauze firește, pentru că și acestea erau rezervate aceluia care ne învăța zi de zi, ceas de ceas, care este menirea noastră: „să facem totul” și, dacă e posibil, încă ceva pe deasupra.

Am făcut într-adevăr „totul”: ne-am abandonat identitatea, ne-am disimulat ideile și gândurile noastre personale, ne-am convertit conștiințele, am abdicat de la calitatea de om normal. Opera de demolare a conștiinței noastre civice a fost poate mai eficace, decât acțiunea buldozerelor trimise în „Centrul civic”.

Totul trebuia dărâmat. Totul trebuia construit de la capăt. Totul trebuia să fie „nou”: cultura, gândirea, conștiința noastră. „Edificarea noului” avea să fie obsesia cea mai tiranică a utopiei totalitare ceaușiste

în numele căreia libertatea spiritului a fost reprimată, iar spiritul libertății a trebuit sterilizat ca un virus nociv și molipsitor. Gîndirea ne-a fost confiscată, discursul invalidat, valorile pervertite, normele manipulate, iar *ordinea și disciplina* sistemului (proclamat cel mai „minunat” dintre toate) au devenit principalele cuvinte cheie ale unei „logici” a manipulării, bazată pe ipocrizie, duplicitate, lichelism, minciună socială. O logică absurdă, dar care a legitimat ani și ani existența ambivalenței funciare, strecurată insidios în eu-l nostru și care ne-a impus, cu diabolică persuasiune, disjunția propriilor noastre atitudini: una gîndeam, alta spuneam. Știam, vedeam cu ochii noștri că „împăratul e gol”, dar cîți aveau curajul s-o spună cu glas tare și răspicat?

Logica ambivalenței a fost, credem, cel mai brutal mecanism, dar și cel mai subtil instrument al sistemului totalitar, legitimată de o ideologie perfidă care, vorbind în numele „colectivității”, a idealurilor ei de „bunăstare”, „fericire și libertate”, a strivit personalitatea individului, i-a alterat conștiința, l-a făcut complice la opera de distrugere a potențialului său spiritual-creativ.

Mecanismul logicii ambivalente este desigur relevant pentru multe alte sisteme sociale, iar valoarea lui explicativă devine paradigmatică pentru sociologi, dar ceaușismul a reușit să facă din el cel mai rafinat mijloc de tortură a conștiinței, acceptat și respins în același timp, asimilat ca posibilitate de supraviețuire și contestat, totodată, desigur tacit, de cei puțini care au reușit să-și prezerve luciditatea. Rotițele acestui mecanism făcut să funcționeze, paradoxal, chiar de către noi, au fost violența agresivă, ura morbidă, teama obsesivă, nesiguranța zilei de mîine, neîncrederea în aproapele nostru și, firește, complicitatea. O complicitate vinovată a unui întreg popor la realizarea propriului său genocid spiritual, ce poate fi mai cumplit în istoria umanității? O complicitate inconștientă poate, dar care nu ne poate absolve de crima de a lucra împotriva propriei noastre conștiințe, de a fi, în calitate de victime, proprii noștri călăi.

Adeziuni „fierbinți”, fraze festive, cuvinte găunoase, discursuri emfaticе, citate imbecile, alături de precauțiile oportuniste ale tăcerii, toate au alimentat această logică perfidă a ambivalenței și disimulării în raport cu care am fost obligați să despărțim, în mod maniheist, conștiința individuală de cea socială, calitatea de individ de cea de cetățean, opinia particulară de cea colectivă, informalul de formal, adevărul de fals și realitatea de minciună. O logică întreținută chiar de adeziunea noastră care i-a făcut pe mulți să confunde de-a binelea asemenea entități sau să se (pre)facă doar că le confundă.

Am ajuns astfel, schizofreni, prizonieri ai delirului comandat, ai fantasmelor inconștientului colectiv prefabricat în uzine ideologice cu personal ultracalificat pentru a nu ne mai simți în stare să gîndim liber, să fim noi înșine în căminul nostru, la locul nostru de muncă, în societatea unde ne duceam existența. Nu trăiam, de fapt, ci vegetam ca o plantă exotică într-un ținut aspru și înghețat. Vegetam într-o societate dominată de alienare, de dihotomia gîndirii și acțiunii, de logica dublului discurs, societate orwelliană în sensul ei cel mai pur, în care ignoranța înseamnă putere, libertatea era constrîngere, cameleonismul se numea diplomatie, iar cinismul era proclamat drept un nou umanism. Un umanism al antiintelectua-

lismului abrutizant, al exorcizării competențelor, al frontului comun, al imposturii fără limite împotriva unui vrăjmaș lipsit de aliați și de resurse de putere: *Adevărul*. Acționam fără să gândim și gîndeam fără să acționăm într-o societate transfigurată de viziuni dictatoriale, acolo unde tot ceea ce nu era interzis era obligatoriu și unde dreptul de a spune adevărul era taxat ca nebunie temerară și sancționat ca atare. Eram indivizi bolnavi într-o societate bolnavă în resorturile ei cele mai intime, în țesuturile și organele sale vitale, măcinată de probleme sociale insolubile, de efecte ireversibile, debusolată de flagelul puterii despotice, de convulsiile isterice ale incompetenței paranoice destructive, proclamate în discursul oficial ca „genialitate creatoare”. Am fost indivizi bolnavi într-o societate bolnavă condusă de oameni bolnavi. Ne dirijau „führeri geniali”, în realitate ființe bolnave minate de capriciile patologiei obsesive ale delirului de grandoare, suspiciunii vindicative și puterii discreționare a bunului plac. Eram obligați să construim „în mod revoluționar” o societate blocată de structuri sclerozate și mecanisme de tip feudal, în care halucinațiile și ideile delirante, expresiile morbide și aberante ale discursului puterii erau aplaudate, omagiate, studiate, citate, iar aplicarea lor „în practică” trebuia să reprezinte „misiunea noastră istorică”, ascendența noastră către fericire și raționalitate supremă.

În numele acestei raționalități, revendicate și proclamate de genialii noștri nebuni, a trebuit să devenim iremediabil iraționali, abandonându-ne delirului. Exceptînd cazurile acelor care au reușit, în pofida morbului colectiv, să-și prezerve luciditatea și să-și conserve speranțele. Dar cîți oare n-au devenit cu adevărat iraționali? Cîți oare dintre noi au reușit să se imunizeze contra iraționalului cotidian?

În fapt, „lecția” puterii a fost însușită de mulți: lichele mai mari sau mai mici, ipocriți languroși, cinici abrazivi, oportuniști „cumsecade”, mandarini ai autorității mărunte ș.a., care n-au fost numai vasalii și purtătorii de cuvînt ai autorității patologice mistuitoare, singura care avea dreptul legitim să stabilească criteriile propriei noastre raționalități. Ei au fost însă și bacilii bolii noastre, agenți activi, manipulatori complice ai delirului colectiv care ne făcea incapabili să mai discernem binele de rău, adevărul de fals.

Logica ambivalenței a fost o armă perfidă, atît pentru noi cei mulți, cît și pentru ei cei puțini, cei aleși să ne conducă, dintre ei, între ei și pentru ei. O armă care ne-a răzburat chiar în zilele revoluției. Marele miting din 21 decembrie, convocat de „genialul” conducător pentru a demonstra lumii întregi devotamentul nostru față de „cauză”, s-a transformat (imprescizibil pentru așteptările manipulatorilor) într-un forum al adevăratei democrații, al veritabilei noastre raționalități. Se realiza astfel, un *efect pervers* (R. Boudon) al necruțătoarei logici a ambivalenței, constînd în anularea scenariului care trebuia să ne manevreze și de această dată. Însăși convingerea dictatorului în succesul deplin al „piesei” care trebuia jucată în piața Palatului nu era decît un *efect pervers* al aceleiași logici a ambivalenței, care l-a făcut pînă și pe el — clarvăzătorul și atestateiutorul — să creadă că va reuși și de această dată să ne manipuleze. Logica dublului adevăr, a dublului discurs, a dublei ipostaze a realității l-a acaparât astfel, chiar pe genialul ei „inventator”, obligîndu-l să creadă cu convin-

gere — într-adevăr *nebună* — că vom fi, și de această dată, aceleași instrumente docile, dispuși să-i aplaudăm „magistrarele” indicații, doritori să ne vindem conștiința (cea adevărată, firește) pentru un spor de câțiva lei la salariu, pentru un „pumn de arginți” cum îi plăcea lui să spună.

Purtam însă în inimile și în gândurile noastre glasul orașului martir Timișoara, răzburarea miilor de morți care ceruseră — în numele milioaneilor de oameni din această țară — dreptul la rațiune, libertate, democrație.

Așa a început revoluția, printr-un efect emergent, sancționator al voinței obsesive de putere, al poftii perverse de manipulare a conștiințelor. Dar șocul pe care l-a avut dictatorul cu această ocazie nu a fost decât preludiul revoluției. Junimea română, sufletul revoluției din 22 decembrie, avea să se confrunte încă odată cu tirania gerontocrației decrepitate, vărsindu-și singele pentru a readuce raționalitatea pe pământul nostru, pentru a o reintegra în cugetele noastre murdărite de minciuna oficială declarată „voința unanimă a întregului popor”. Mii de conștiințe lucide, neintinate de morbul duplicității și al complicității vinovate au rezistat eroic atacurilor furibunde ale forțelor iraționale, ale terorismului dezlănțuit de maleficele instrumente dictatoriale. Acești tineri pe care Ceaușescu i-a obligat (prin practici demografice iraționale) să iasă în lume și care, la rindul lor, l-au silit pe dictator să părăsească această lume au fost sufletul revoluției, cei care ne-au restituit prin dârza lor împotrivire, dreptul de a gândi, a crede, a spera. Acești tineri și-au educat proprii educatori, oferindu-le o autentică lecție de civism, despre libertate și democrație. Lor li s-au alăturat treptat, zeci de mii de oameni, de toate vârstele, din toate clasele și categoriile sociale, care, împreună cu armata (adevărată noastră armată, cea devotată poporului) au săvârșit revoluția, revoluția tinerilor, revoluția întregului nostru popor. O revoluție în văzul întregii lumi, difuzată — din nou un *efect pervers* — chiar de mijloacele menite de dictatură să ne manipuleze conștiințele. O revoluție a florilor contra gloanțelor ucigase, a conștiinței curate contra cugetelor pătate.

Sociologii au încă multe de spus despre revoluția populară din 22 decembrie, ale cărei semne previzibile puteau fi identificate în neuitatele momente istorice consemnate în Valea Jiului, Brașov, Timișoara etc., în nenumăratele acte individuale și colective de protest contra „monstruoasei coaliții” a terfelitorilor de conștiințe.

Ea nu a fost doar o mișcare de revoltă îndreptată contra terorismului foamei, frigului, friicii sau intunericii — ridicat la rang de politică de stat. Ea a fost, în aceeași măsură, o revoluție a foamei de adevăr și a setei de libertate, o amplă mișcare de măturare a iluziilor mistificatoare ale cuvintelor fățarnice, un protest hotărât contra genocidului, săvârșit cu ură dementă, contra rațiunii. Nici-una din crimele săvârșite vreodată împotriva umanității românești n-a fost, credem, mai bestială decât violul conștiințelor: al celor fragede, mature sau virstnice.

Ideologia totalitarismului ceaușist a fost o odioasă operă de mistificare, o odisee terifiantă pentru conștiința întregului nostru popor, în cursul căreia cugetul liber a fost extirpat, iar minciuna, duplicitatea, ipocrizia și cinismul au devenit drogurile „adaptării” la iraționalitatea sistemului apărât de călăi, ucigași de conștiințe, demolatori de suflete, mercenari

în slujba manipulării. Cum putem răzbuna această sistematică capodoperă de distrugere a identității noastre? „Moarte pentru moarte”, „singe pentru singe” și alte asemenea sancțiuni, dictate de răzburarea necontrolată a adeptilor legii talionului, nu reprezintă decît rodul morbid al acțiunii celor care au semănat vînt în cugetele noastre, expresia exaltată a conștiinței urii și a urii conștiinței ce ne-a fost sădită zi de zi pe canalele minciunii oficiale. Să facem apel la glasul autentic al rațiunii noastre, să ne păstrăm calmul lucidității care ne-a fost restituită de revoluție și să răspundem dorinței firești de răzburare prin mijloace pașnice și civilizate. Apare grotesc desigur, dar totuși, cît se poate de firesc, să apelăm, în acest sens, chiar la cuvintele unuia dintre șefii ideologiei ceaușiste, al întemeietorului cultului personalității celui care ne-a zdrobit ani de zile personalitatea: „Toți greșim. Putem pretinde respect pentru greșeli? Ar fi absurd. Iar forma cea mai civilizată de a le sancționa e ironia... Ironia e un reflex uman elevat împotriva iraționalului, a absurdului... Rîsul e, dacă vreți, forma supremă a libertății intelectuale” (citată din D. Popescu Dumnezeu, *Pumnul și palma*, vol. 2).

Față de această formă de libertate, sugerată de unul dintre măestrîi dublului discurs (era sincer, cînd seria rîndurile menționate?), gravitatea răzburării devine poate, exces irațional. Reprimarea lucidității a fost însă un lucru prea serios pentru a ne permite să redevenim dintr-odată... liberi. Putem rîde de figurile decrepite ale „marilor” manipulatori, dar nu putem uita că ei au fost principalii artizani ai gravității suferințelor noastre, sinistre personaje ale unei montări fastuoase menite să ne facă pe veci robii absurdului cotidian.

Arma cea mai perfidă a acestor minuitori de conștiințe a fost logica ambivalenței. O logică în numele căreia dictatorul putea exclama, cîndva, la fel ca și diavolul din Faust: „Eu vă vreau numai binele, dar dacă lucrurile ies rău...”. O logică pe care am fost învățați, obligați, constrinși să o aplicăm, care ne permitea o iluzorie adaptare într-o societate alienată și care a făcut victime reale în rîndul celor care n-au mai știut să despartă ficțiunea de realitate.

Însuși călăul i-a căzut victimă. Poate fi ceva mai bizar decît apelul dictatorului la *rațiune* (!), adresat mulțimii adunate în fața fostului comitet central în ziua de 22 decembrie? Ce fel de rațiune invoca cel ce încercase prin toate mijloacele să o reprime?

Efecte perverse ale logicii ambivalenței se fac resimțite și în prezent, în zilele de după revoluție, în starea de *anomie* care pare să domine și, uneori, să polueze climatul nostru politic și moral.

Suspendarea funcționalității vechilor norme și înlocuirea treptată a acestora cu alte norme adecvate perioadei pe care o trăim cu atîta înfrigurare, conflictul între valorile noi ale democrației autentice și vechea noastră mentalitate, starea îngrijorătoare de devianță și infraționalitate care se manifestă plenar în aceste zile, sentimentele de nesiguranță și temere față de ziua de mîine, născute din teama că revoluția a fost sau va fi confiscată sînt fenomene *normale* (în sens durkheimist), care urmează marilor perioade revoluționare, crizelor de proporții din istoria omenirii. Sociologii pot descifra în toate aceste fenomene de schimbare și dezorganizare socială simptomele genezei unei autentice societăți civile, a cărei

aparitiie generează, în mod firesc, convulsii, tensiuni, conflicte. Pentru sociologi, perioada de după revoluție, prin evenimentele ei trepidante, șocante chiar, oferă un cîmp inestimabil de investigație, pentru verificarea unor generalizări fundamentale (cazul anomei, de pildă), ca și pentru confirmarea sau infirmarea unor ipoteze de largă circulație în principalele arii ale cunoașterii sociologice.

În ceea ce privește efectele subtile ale logicii pe care am învocat-o, acestea continuă să se manifeste în conștiința oamenilor, ca sechele ale unei boli pe care revoluția n-a reușit complet să o înlăture. Se vorbește din ce în ce mai frecvent despre adevăr, democrație, libertate dar cîți știu, cîți își mai amintesc ce înseamnă ele cu adevărat? Foamea oamenilor de organizare (sindicatul libere, multiplicarea asociațiilor și organizațiilor de tot felul) și setea de informație (avalanșa de publicații, de știri) sînt în prezent uriașe, de nestăvilit.

Dar, o dată cu ele, își fac apariția aceleași efecte perverse care însoțesc logica ambivalenței: în planul organizării sau reorganizării sociale, ură față de autoritate, adversitate față de ordin, neîncredere față de noii veniți pe scena politică; din punct de vedere al informării — largul evantai al zvonurilor destabilizatoare, suspiciunea față de opinia deschisă, punerea la îndoială a autenticității informației etc. Demonstrații autorizate sau neautorizate, mitinguri de protest, spontane sau organizate, asalturi asupra edificiilor autorității publice sau sediilor noilor partide, zvonuri despre conspirații teroriste, copii furati, S.I.D.A. și altele, cite și mai cite, fac parte integrantă din peisajul nostru cotidian, alimentînd încă coșmarul din care revoluția părea să ne fi trezit. Dictatorul a dispărut din istorie și din conștiința noastră, dar este încă cu noi, în noi înșine chiar, desăvirșindu-și opera „constructivă” de dincolo de mormînt. A fost răsturnată o dictatură politică monstruoasă, dar a rămas încă o „dictatură” teroristă a lichelelor, a canaliilor, a oportuniștilor, a celor setoși de putere, a acelor care nu vor să renunțe de bunăvoie la privilegiile în numele cărora ne-au terorizat conștiința. Aceștia sînt cu adevărat groparii revoluției, fantome ale unui trecut de care ne considerăm eliberați, care veghează atent ca opera de distrugere, de data aceasta prin destabilizare, să continue.

Să facem, așadar, apel la rațiune, la rațiunea noastră autentică, neperversită de mecanismele manipulării agresive, neatinsă de luciul de tinichea a „epocii de aur”. Să încercăm să ne trezim, odată pentru totdeauna, din starea de delir morbid, care ne-a alterat, decenii în șir, conștiința și veghea lucidă. Să nu cădem din nou pradă capcanei *efectelor perverse* ale diaboliceii logici, care a legitimat utopia bolnavă din care cîndva s-a născut, și mai continuă încă, fără să fim conștienți de aceasta, somnul de coșmar al rațiunii noastre.

Dr. SORIN M. RĂDULESCU

ianuarie 1990